

KNYGA VISADA AKTUALI

KŠIŠTOF TOLKAČEVSKI

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
 Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
 El. paštas: ktolkacevski@gmail.com

Kaip teigia žymus Europos knygotyriminkas, Vroclavo universiteto profesorius Krzysztofas Migońis, knygotyros objektas yra knyga ir bibliologiniai procesai: knygos kūrimas, apyvarta ir jos recepcija, taip pat šių procesų rezultatai ir jų dalyviai asmenys ir institucijos [1]. Minint profesoriaus dvejetainį jubiliejų – septyniasdešimtąsias gimimo metines ir pirmosios publikacijos penkiasdešimtmetį – gausus autorių būrys parengė leidinį, kurio tikslas – iš dešimtmečių perspektyvos nušviesti knygotyros mokslo raidą ir būtent tas sritis, kurias plėtojo žymusis mokslininkas. *Książka zawsze obecna*¹ – šis didžiulis 492 puslapių straipsnių rinkinys atspindi plačią knygos tyrimų įvairovę per probleminę teminę prizmę.

Neprarandant pradinės žodžio esmės tiksliai išversti knygos pavadinimą yra keblu. Žodis *obecny* reiškia [2] esantį, dalyvaujantį, t. y. tą, kuris yra. Todėl nesuklysimė, jei knygos pavadinimą versime taip:

knyga visada aktuali. Tokį pavadinimą knygos autoriai, tarp kurių daugybė profesorius mokinių ir bičiulių, pasiskolino iš paties profesoriaus. K. Migońis daugiau negu prieš dešimtmetį yra skaitęs paskaitą, kuri ir vadinosi „Książka zawsze obecna“. Ši sentencija itin taikliai apibūdina pagrindinę didžiojo knygotyriminko mokslinės veiklos idėją, taip pat gerai sujungia šioje knygoje publikuotus straipsnius. Todėl šios recenzijos autorius kaip tikslą išsikelia apžvelgti knygotyros mokslo tyrimo lauką ir gaires Lenkijoje, aptarti tyrimo rezultatus ir pažangą, K. Migońio įdirbio prasmę.

Recenzuojamo leidinio turinys sudarytas iš keturių skyrių:

1. Bibliologija, mokslas apie informaciją ir jų ryšiai;
2. Knyga kaip tyrimų objektas;
3. Knygos ir bibliotekų istorija;
4. Knyga ir literatūra tautų kultūroje.

Šį veikalą sudaro marga 39 straipsnių autorių akademinė bendruomenė: Lenkijos universitetų – Varšuvos, Krokuvos, Vroclavo, Poznanės, Torunės, Lodzės bei Liubliuno – mokslininkai, taip pat užsienio uni-

¹ *Książka zawsze obecna*: prace ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Migoniowi. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010. 492 p.

versitetų (Frankfurto, Prahos, Oldenburgo, Kingstono), akademijų bei bibliotekų darbuotojai.

Knygoje gausu bibliografinių nuorodų, kiek mažiau šaltinių. Veikalo pradžioje pateikiama profesoriaus K. Migonio bibliografija, pabaigoje – ilga asmenvardžių rodyklė. Taip pat privalu paminėti, jog padėkos sąrašė (*Tabula gratulatoria*) nurodyti ir Vilniaus universiteto mokslininkai: prof. habil. dr. Domas Kaunas ir prof. dr. Aušra Navickienė.

TURINIO APŽVALGA. MOKSLAS APIE INFORMACIJĄ

Pirmasis knygos skyrius, atrodo, neatsitiktinai prasideda Jerzio Mariano Brzezińskiego straipsniu „Apie geros mokslinės kritikos būtinumą humanitariniuose ir socialiniuose moksluose“ (*O potrzebie dobrej krytyki naukowej w naukach humanistycznych i społecznych*), parodančiu mokslinės kritikos reikalingumą. Šios recenzijos autoriui jis priminė, kaip teisingai ir moksliskai galima kritikuoti akademinę tekstą. Šiame knygos skyriuje pateikiami įvairaus pobūdžio straipsniai, bet visi vienokiu ar kitokiu būdu, daugiau ar mažiau susiję su knyga ir informacijos mokslais.

Kad mokslas (šiuo atveju knygotyra) funkcionuotų, būtina, kad jis turėtų savo tyrimo objektą, terminiją, metodologiją ir mokslininkus [3], kurie tą objektą tirtų (instituciją). Knygotyros atveju iš pradžių tai darė draugijos. Apie draugijų svarbą rašo Bożena Koredczuk straipsnyje „Bibliografinės komisijos prie lenkų bendrųjų

mokslių draugijų – jų veikla ir reikšmė bibliologijos raidai“ (*Komisje bibliograficzne przy polskich towarzystwach naukowych ogólnych – ich działalność i znaczenie dla rozwoju bibliologii*), kaip pavyzdį pateikdama Vroclavo atvejį. Kadangi mieste buvo mokslinė biblioteka, kuri tapo tyrėjų užnugariu, mokslas galėjo vaisingai vystytis. Atsirado Vroclavo mokslo draugija, kurios pagrindu gimė Bibliografijos ir bibliotekininkystės komisija. Apie didelius knygos mokslo tyrimų pakitimus galima kalbėti nuo tada, kai Bibliografijos ir bibliotekininkystės komisijos pirmininku tapo K. Migońis. Jo propaguojamos naujos tyrimų kryptys apėmė ne vien bibliografiją ir bibliotekininkystę, bet ir žinias apie knygos istoriją ir raidą. Todėl ir komisija turėjo keisti savo pavadinimą į Bibliologijos ir bibliotekininkystės komisiją. O žvelgiant iš laiko perspektyvos, kaip rašo autorė, galima tik pritarti profesoriaus propaguotoms naujoms tyrimų kryptims.

Įdomus Adamo Pawłowskio straipsnis „Kvantytyvinės² lingvistikos istorijos bibliologiniai šaltiniai“ (*Bibliologiczne źródła historii lingwistyki kwantytywnej*), kuriame kalbėdamas apie kvantytyvinę lingvistiką autorius aptaria Aleksandrijos filologinės mokyklos (III a. pr. Kr.) nuopelnus knygos mokslui. Štai atsiradus didžiulėms kolekcijoms ritinių, kilo poreikis tą tekstinę medžiagą tvarkyti ir tirti (tuo užsiėmė gramatikai, filologai, bibliotekininkai). Tuomet ir ėmė rasti pirmieji knygų ir riti-

² Terminas lietuvių mokslinėje literatūroje nevartojamas, todėl recenzijos autoriaus vertimas gali būti netikslus.

nių aprašai, rodyklės. Vis labiau plito mada kaupti knygas, turtėjo bibliotekos, plėtojosi rinkinių tvarkymo metodologija. Taigi graikai vykdė tekstų filiaciją (siektą nustatyti to paties veikalo giminingumo ryšius chronologiškai), taip pat pirmuosius kiekybinius tyrimus stichometrijos pavidalu (sumavimo principu, kai teksto pabaigoje arba kataloge surašomas visų eilučių skaičius). Toliau, lyg ir tęsdama mintį apie įvairiais formatais užrašytą informaciją, apie knygas kalbama Marta Skalska-Zlat straipsnyje „Mokslo apie informaciją kalbos – ieškant naujų sprendimų“ (*Języki nauki o informacji – w poszukiwaniu nowych rozwiązań*). Autorė iškelia problemą: kadangi nėra bendros sistemos – ontologijos, kuri vartotų vienodą kalbą, dokumentų paieška internete yra sudėtingesnė. Ontologija atvertų kelią lengvesniems tyrimams, nes biblioteka, kaip pabrėžia autorė, yra ir institucija, atsakinga už kalbos, kultūros ir tradicijų apsaugą.

Nors apie bendrą ontologiją jau buvo kalbėta labai seniai ir apie tai yra rašęs ir K. Migońis, šioje knygoje tą primena Barbara Sosińska-Kalata straipsnyje „Paulio Otlet palikimas ir šiuolaikinis mokslas apie informaciją“ (*Dziedzictwo Paula Otleta i współczesna nauka o informacji*). P. Otlet jau nuo 1891 m. ėmė kurti teoriją, kaip organizuoti globalią prieigą prie mokslinės informacijos visame pasaulyje. Jis numatė, jog netrukus atsiras poreikis kurti naujas ir plėsti senąsias informacines paslaugas, taip pat bus sukurta nauja informacinė sistema, kuri užtikrins mokslinių institucijų tarpusavio komunikacijos galimybę. Susidomėji-

mas P. Otlet darbais pastaraisiais keliolika metų labai išaugo, nes vis daugiau dėmesio skiriama informacijos mokslų istorijai. Juolab kad informacinės technologijos užima vis svarbesnį vaidmenį.

Bronisława Woźniczka-Paruzel iškėlė kitą problemą. Jeigu knygotyros mokslo tyrimo objektas yra knyga ir bibliologiniai procesai, kaip teigė profesorius K. Migońis, vadinasi, reikia tirti viską, kas su tuo siejasi. Kaip pavyzdį autorė pateikia biblioterapiją. Nors biblioterapijos nevertėtų tapatinti su skaitymu, nes jai yra būtinas tarpininkas tarp knygos ir skaitytojo, biblioterapiją reikia tirti kaip bibliologinį procesą.

KNYGA, BIBLIOTEKOS IR ISTORIJA

Kiti knygos skyriai susideda iš kelių didesnių probleminių blokų: skiriama dėmesio bibliotekininkams, aptariama jų darbo problematika, o knygotyryninkams teikiama metodologinių patarimų dėl naujų šaltinių pateikimo įvairovės.

Patraukliai parašytame Marios Próchnickos straipsnyje „Apie humoro būtinumą bibliotekoje“ (*O potrzebie humoru w bibliotece*) kalbama apie humoro vietą ir funkcijas bibliotekininkų darbe. Autorė, ištyrusi tam tikrų humoristinių svetainių turinį (*The Laughing Librarian; The Warrior Librarian; The Lipstick Librarian; IFLANET Library Humour*), padarė plačias išvadas apie visuomenės požiūrį į bibliotekas ir jų personalo darbą. Jos teigimu, tokio šaltinio nuvertinti negalima, nes tai yra tų reiškinų ir bibliotekos sudedamųjų dalių informacijos šaltiniai, kurie tapo anekdotų, pajuokos ar netgi

pašaišos objektais. Juokai apie bibliotekas yra tarytum veidrodis, kuriame labai savotiškai atsispindinti bibliotekų veikla. Į humorą bibliotekininkų darbe galima žvelgti ir iš kitos perspektyvos – pasekti, kaip jis tiesiogiai pasireiškia jų darbe, pavyzdžiui, rengiant humoristines parodas, ir taip jį matuoti. Taip pat paaiškėjo, kad tokie dalykai nėra visų bibliotekos darbuotojų toleruojami. Dalis tai supranta kaip iškreiptą bibliotekininko misijos suvokimą.

Jau gana ilgą laiką aktualus klausimas dėl knygos išlikimo sulaukė dėmesio ir šioje K. Migoñiui skirtoje knygoje. Straipsnio „Apie knygos kultūros ateitį praeityje ir dabartyje“ (*O przyszłości kultury książki w przeszłości i obecnie*) autorė Małgorzata Góralska rašo iš kelių šimtų metų perspektyvos, o nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio pateikia šio klausimo istoriografinę apžvalgą. Pirmiausia su knyga bandė konkuruoti žurnalai, vėliau periodinė spauda, kaip mažiau pastangų reikalaujantis skaitalas, galiausiai televizija ir kompiuteriai. Vienų mokslininkų teigimu, knygos, kaip vienos iš medių rūšių, misija yra kitokia – perteikti ne tik reikalingą informaciją, bet ir vertybes. Be to, knyga dažnai palieka ir informacijos apie ją skaičiusius asmenis. Dėl to ji tampa nepamainomu knygotyros šaltiniu.

Toliau aptarta senjoro, t. y. skaitytojo nuo 60 metų amžiaus, santykio su biblioteka ir knyga problema. Renata Aleksandrowicz straipsnyje „Senjoras dideliame mieste. Trečiojo amžiaus universiteto klausytojų santykis su knyga ir biblioteka“ (*Senior w wielkim mieście. Kontakt z książką i biblioteką słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku*) at-

kreipia dėmesį į tai, kad šiuolaikinė kultūra yra orientuota į jaunimą. Klaidingai laikomasi nuomonės, jog suaugusio žmogaus vystymasis yra sustojęs, pasibaigęs. Dėl to ir atliktų apklausų rezultatai nedžiugino – tarp Lenkijos senjorų vos 14 proc. naudojosi bibliotekų paslaugomis. Visas jų išvardytas kliūtis autorė suskirstė į dvi grupes: 1) susijusios su pačiu bibliotekos vartotoju; 2) susijusios su biblioteka. Dominavo pirmosios grupės kliūtys. Skaitymo temą savo straipsnyje (*Z dziejów kształtowania się kulturowych wzorów lektury dla młodego wieku: Aniela Szycówna i Florian Znaniecki*) tęsė Irena Socha, kuri tyrė kitos amžiaus grupės – jaunimo ir literatūros santykį. Autorė pastebėjo palankią autoritetingų asmenybių įtaką jaunimo domėjimuisi literatūra. O tokias išvadas ji padarė pasitelkusi tyrimui anksčiau menkai naudotus šaltinius. Iki šiol aktyviai buvo tiriami bibliotekų inventoriai, dienoraščiai, tačiau mažiau dėmesio teko įvairioms programoms, „skaitymo rodyklėms“, pateikiamoms privalomose skaityti knygose, skaitytojams skirtuose eilėraščiuose, mokyklinėse programose, privačioje korespondencijoje ir spaudoje.

KOKIE DAR ŠALTINIAI GALIMI TIRTI?

Tęsiant kalbą apie menkai naudojamas šaltinių rūšis, pravartu paminėti Marios Judos straipsnį „Senovės Lenkijos spaustuvinių knygų nobilitacijos“ (*Nobilitacje drukarzy doby staropolskiej*). Kaip šaltinius knygos mokslo objektui tirti autorė pasirinko nobilitacijas (priėmimas į aristokratų luomą suteikiant herbą) ir indigenacijas (priėmimas į aristokratų luomą, pripažįstant svetimą

lio herba). M. Judos tyrimas labai patrauklus – mokslininkė nutarė ištirti spaustuvininkų luominę priklausomybę. Paaiškėjo, jog pagal senąjį teisinį statusą, spaustuvininkai veikė laikydamiesi miesto, žemės ir Bažnyčios teisės. Vėliau, kai spaustuvininkų ir knygininkų profesijos buvo prilygintos laisviesiems menams, jų padėtis palengvėjo. O tai reiškė atsisaistymą nuo miesto teisių ir pareigų. Iš esmės tyrimas pasirodė labai naujoviškas, įdomus ir sykiu profesionalus.

Toliau apie netirtas šaltinių rūšis rašo Maria Konopka publikacijoje „Koncesiniai dokumentai kaip knygos institucijų istorijos šaltiniai (autonomijos laikų Galicijos firmų pavyzdžiu)“ (*Dokumenty koncesyjne jako źródło do dziejów instytucji książki (na przykładzie galicyjskich firm czasów autonomii)*). Ši autorė tyrimui pasitelkė koncesinius dokumentus, atsiradusius dėl būsimų spaustuvių, antikvariatų, knygų nuomos punktų savininkų pastangų atidaryti šias institucijas. Tokioje šaltinių rūšyje dažnai atsispindi kandidato bendrasis išsilavinimas (nes buvo prisegamas mokyklos baigimo liudijimas). Nors teisinėje sistemoje buvo apibrėžta, koks turi būti bendras kandidato pasirengimas, dažnai knygų pardavimo verslo imdavosi netgi beraščiai. Be to, tokie dokumentai išryškina valdžios požiūrį į atidaromas įstaigas ir atskleidžia

esamą miesto padėtį, taip pat teikia žinių apie atidaromų įstaigų augimą ir galiausiai nurodo, kiek laiko truko koncesijos išdavimo procedūra.

Be minėtų probleminių straipsnių, apstu ir kitokių su knygos mokslu susijusių straipsnių, kurie dėl pateikiamų istorinių faktų gausos, turinio ar įdomių refleksijų, būdami įdomiai parašyti, patrauks ne vien knygos specialistų dėmesį.

VIETOJE IŠVADŲ

Ko gero, būtų labai sunku kalbėti apie metodologines bibliologijos tiesas neatsižvelgiant į pamatinius K. Migońio nuopelnus. Savo straipsniuose profesoriaus įdirbį vertino beveik visi aptariamų knygos autoriai. Taigi, šio didžiojo knygotyrininko naujoviškos tyrimų gairės prigijo.

Straipsnių autoriai praplėtė ir papildė knygos mokslo tiriamąjį lauką, parodė galimas tyrimų paradigmas. Vis dėlto kai kuriems straipsniams truko moksliskumo, nebuvo atsižvelgta į paprasčiausius mokslinio teksto rengimo principus. Tačiau šį menką trūkumą su kaupu kompensuoja nuodugnūs ir naujoviški tyrimai. Recenzijos autorius nuoširdžiai rekomenduoja tiek profesionaliems knygotyrininkams, tiek knygos mėgėjams susipažinti bent su kai kuriais šiame veikale publikuotais straipsniais.

NUORODOS

1. MIGOŃ, Krzysztof. *Nauka o książce: zarys problematyki*. Wrocław, 1984, p. 108–109.

2. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 338.

3. KARDELIS, Kęstutis. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex, 2002, p. 23–25.

Įteikta 2011 m. gegužės mėn.